

İlhami AYRANCI (*)

AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN TARİHÇİ KİMLİĞİ (**)

öz

Ahmet Hamdi Akseki’nin tarih alanında “*Hâtemu’l Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi*” ve “*Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi’s-selâm ve Müslümanlık*” olmak üzere iki müstakil eseri bulunmaktadır. O aynı zamanda bir çok eserinde de değişik vesilelerle tarihi konulara yer veren bir yazardır. Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış bir kimse olması sebebi ile, Akseki hakkında yapılmış her çalışma aynı zamanda yakın tarihimize de ışık tutması bakımından önemlidir.

Bu makalemizde onun tarih ile ilgili eserleri tanıtılarak tarihçi kimliği ele alınmaktadır.

anahtar kelimeler

Akseki, Bulgarsitan Mektupları, Garânîk Hadisesi.

abstract

The Historian Identity of Ahmet Hamdi Akseki

Ahmet Hamdi Akseki had two self-contained works in the field of history which are “*The Refusal of an Ugliest Ascription About the Last Prophet*” and “*Our*

Prophet Muhammad (peace be up on him) and Islam” At the same time he was also a writer who wrote historical issues on different occasions in his many works. Since he lived Ottoman Reign, Constitutional Monarchy and Turkish Republic periods, each study which was done about Akseki is important on account of shedding light on the recent history at the same time.

In this article, his works regarding history will be introduced and his historian identity will be discussed.

keywords

Akseki, Bulgarsitan Letters, Event of Garânîk

Giriş

Diyanet İşleri Eski Başkanlarından Ahmet Hamdi Akseki, devlet adamlığı, halka yönelik faaliyetleri ve eserleri ile yakın tarihimizdeki büyük şahsiyetlerden birisidir. (Ertan 1988; 10; Yücel 1984: 14-16, 27; Doğan 1994: 1). Onun yakın tarihimizdeki yerinin anlaşılması için bir zamanlar halkın adeta başucu kitabı olan “İslam Dini” (Akseki 1954). adlı eserine bakmak bile yeterlidir. Yıllarca İmam-Hatip Okullarında ders kitabı olarak okutulmuş, şimdiki kadar 1,5 milyon adet dolayında basılmış olan bu eser, (Bolay 1989: 294). zamanında büyük bir boşluğu doldurarak Türkiye’de en çok okunan dini bilgiler kitabı olmuştur. (Yıldız 1996: 43).

Bu eserinden başka, bir kısmı müstakil olarak tarih alanında, bir çoğu da içerisindeki konuları itibariyle İslam tarihiyle bağlantılı olmak üzere 70 civarında te’lif eserin (Aydın 1979: 16). ve 105 ayrı başlık altında 154 makalenin (Kılıç 1994: 2). müellifi olması onun bilgi birikiminin, diğer bir ifade ile genel kültürünün boyutlarını göstermektedir. (Özyılmaz 1994: 2).

Bir intikal dönemi aydını olan Ahmet Hamdi Akseki’nin tarihçi kişiliği Sebîlü’r-Reşad Mecmuasının muhabiri olarak bulunduğu Balkan savaşları döneminde başlar. Dolayısı ile onun tarih ile ilgili çalışmaları konusunda ilk zikredilmesi gereken, adı geçen dergide “Bulgaristan Mektupları” başlığı ile Balkan savaşı günlerinde Bulgaristan’ı anlattığı oniki adet makalesidir.

Akseki’nin tarih alanında birisi sırf savunma amacıyla kaleme alınmış; “*Hâtemu'l Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi*”, (Akseki 1338-1341). diğeri de “*Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi’s-selâm ve Müslümanlık*” (Akseki 1955). olmak üzere iki müstakil eseri vardır. Bunlar dışında bir çok eserinde Hz. Peygamber ile ilgili bir bölüm bulunmakta, değişik vesilelerle tarihi konulara yer verilmektedir. Örneğin, eser içinde imanın şartları anlatılırken ‘Peygamberlik’ konusuna yer verilmekte, dolayısı ile Peygamberimiz ve dönemi de ele alınmaktadır. Genelkurmay Başkanlığının isteği üzerine askerinin

maneviyatını yükseltmek amacıyla kaleme alınan "Askere Din Kitabı" (Akseki 1341).¹ adlı tarihi bilgilerle dolu eseri buna örnek olarak verilebilir. Yine "Hutbelerim" (Akseki 1966). adlı eserinde yer alan birçok hutbede de tarihten bölümler bulabilmek mümkündür.

Son devir İslam alimleri arasında önemli bir yeri bulunan Akseki hakkında yapılmış araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Oysa Ahmet Hamdi Akseki ile ilgili her çalışma, hem yakın tarihimize ışık tutması, hem de dönemin dini, sosyal, siyasal, hatta ekonomik ve psikolojik şartlarını öğrenmemiz bakımından önem taşımaktadır.

İşte bu düşünceden hareketle kaleme alınan bu makalede, onun tarih ile ilgili eserleri bağlamında tarihçi kimliği ele alınacaktır.

Tarih Alanında Kaleme Aldığı Eserleri:

1 Bulgaristan Mektupları

İlki 1 Ağustos 1912'de Kırklareli'nden, sonuncusu da 10 Ekim 1912'de İstanbul'da yazılmış olan sözkonusu 12 adet makale, (*Sebilü'r-Reşâd*, 1 Ağustos 1912: 424-426-10 Ekim1912: 113-116). dönemin kargaşa ve suistimallerini, sosyal ve siyasî olaylarını dile getirmesi bakımından tam bir tarih hazinesidir. Sözkonusu mektuplar Ferhat Koca tarafından sadeleştirilerek yine "Bulgaristan Mektupları" adı ile kitap olarak yayınlanmıştır. (Koca 2000).

Akseki bu makalelerinde Filibe, Sofya, Karlova, Tırnova, Zıştovi gibi ziyaret ettiği belli başlı şehirlerdeki gözlem ve incelemelerini sade bir üslula, neden-sonuç ilişkileri kurarak ve delillendirerek anlatmaktadır. Burada yapılan yalnızca olup bitenin aktarımından ibaret değildir. Neredeyse her olayla ilgili olarak mazi ile kıyaslamalar yapılarak okuyucu düşünmeye sevkedilmektedir. Örneğin, daha önce işveren durumunda olan Müslümanların o günlerdeki durumlarını tüm açıklığı ile gözler önüne sermekte, (*Sebilü'r-Reşâd*, 5 Eylül 1912: 16-17). içerisinde binlerce İslamî eser bulunan Sofya Kütüphanesi gibi bir kütüphanenin İstanbul'da bulunmaması sebebi ile duyduğu hüznü dile getirerek (*Sebilü'r-Reşâd*, 15 Ağustos 1912: 466). bir mesaj vermektedir.

Bulgaristan'da Müslümanlara karşı izlenen zulüm politikası başta olmak üzere bu coğrafyada olup bitenlerin dile getirildiği sözkonusu mektuplarla ilgili en dikkat çeken hususlardan birisi de, Akseki'nin türlü mezalime maruz bırakılan Müslümanların içler acısı haline dünyanın kör ve sağır kalmasından şikâyet etmesidir. (*Sebilü'r-Reşâd* 26 Eylül 1912: 72). Çünkü, aradan geçen bir asırdan fazla zaman sonra bu anlamda değişen fazla bir şeyin olmaması üzerinde durulması gereken bir husustur. 1998-99 eğitim-öğretim yılında Sofya Yüksek İslam Enstitüsü'nde bir yıl süre ile öğretim üyesi olarak görev yapan Ferhat Koca,

Akseki'nin 1912'lerdeki gözlem ve tespitlerinin bir benzerini kensinin de yaşadığından bahisle; *"Bulgaristan'da yaşanan, özellikle Türklerin ve diğer Müslüman azınlıkların dini eğitim ve idaresi, dil eğitimi ve vakıf mallarının korunması gibi çeşitli sorunların hemen hemen benzer şekillerde devam ettiğini gözlemedim"* tespitini aktarmaktadır (Koca 8).

Akseki'nin Bulgaristan Mektupları adlı makalelerinin muhtevasına ve konunun önemine dikkat çeken İslam tarihçisi Nesimi Yazıcı, bu makalelerin her Müslüman Türkün içine sindire sindire okuması, sonra da aradan geçen bir asırdan fazla zamanı göz önüne getirip düşünmesi gereken bir eser olduğunu ifade ederek, *"tarihi bilmenin bizlere neler kazandıracacağını böylece daha iyi görebilecek, bugün de devam eden olayları isabetle değerlendirme yolunda oldukça bol malzeme kaynağına kavuşacaktık"* (Yazıcı 1995: 45). derken, Ferhat Koca da; *"Bu makaleleri okuduğunuzda bu gün etrafımızda ve özellikle de Balkanlarda cereyan eden olayları daha kolay anlayacak ve hatta tarihin acı bir tekrardan ibaret olduğunu göreceksiniz"* demektedir (Koca 9).

2 Hâtemu'l Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi

Ahmet Hamdi Akseki'nin tarih ile ilgili müstakil eserlerinden birisi olan *"Hâtemu'l Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi"* adlı kitabı, (Akseki 1338-1341) dört makale ve *"Birkaç Söz"* başlıklı bir değerlendirmeden meydana gelmektedir.

"Garânîk Meselesi Hakkında Bir Mukaddime" başlığını taşıyan birinci makalede, vahyin dindeki önemi, peygamberlerin masum oluşu, ecnebîlerin vahiy hakkında şüphe uyandırmaya yönelik gayretleri ile uydurma rivayetleri kitaplarına alan İslam ulemasının İslama verdiği zararlar üzerinde durulduktan sonra Garânîk kıssası konusuna geçilmekte, bu meselenin Peygamberlerin masumiyetini yıkan, vahiy konusunda şüphe uyandıran bir husus olduğu ifade edilmektedir (Akseki 7).

Akseki, esasında Garânîk kıssasının zındıklar tarafından uydurulduğunu ve buna rivayetleri tetkikten yoksun bazı Müslüman müelliflerin eserlerinde yer verdiklerini, böylece de din düşmanlarının desteklenmiş olunduğunu, bu makaleleri, peygamberini herşeyden çok seven bir Müslüman olması sebebi ile üzerine düşen dini bir görevi yerine getirmek amacı ile kaleme aldığını ifade etmektedir (Akseki 11).

Akseki ikinci makalede Garânîk hadisesini şöyle özetlemektedir: İddiaya göre, müşriklerin Hz. Peygamber'den yüz çevirmeleri onu üzmektedir. İşte bu sebeple Hz. Peygamber o sıralar müşrikleri kendisinden nefret ettirecek ayetlerin nazil olmasını, bilakis onların putlarını metheden, müşrikleri kendisine

meylettirerek, inat ve azgınlıklarından vazgeçirmeye, aralarını iyileştirmeye ve-
sile olacak ayetlerin nazil olmasını temenni etmektedir. (Akseki 13). Hz. Pey-
gamber Kureyşlilerle birlikte olduğu bir sırada (veya namaz anında) Necm sûre-
sinin nüzûlü esnasında gönlünden müşrikleri kendisine yaklaştıracak bir ayetin
nazil olması geçer. Nefsi bu temenni ile kaplı iken vahyolunan sureyi okumaya
devam eden Hz. Peygamber, *“Lat'a ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne
dersiniz?”* (Necm 19-20). ayet-i kerimelerini okuduktan sonra, şeytanın atmış
olduğu; *“İşte bunlar yüksek garnuklar (turna, kuğu kuşları) dır, bunların şefaati
de umulur”* sözlerini de şeytanın sözü olduğunu farketmeyerek okumuş, müş-
rikler de bu duruma fevkalâde sevinmişlerdir. Sûrenin sonundaki secde ayetine
gelince (Necm 62). Hz. Peygamber secdeye gitmiş, fakat bu secdeye Müslü-
manlarla birlikte 'sûre içerisinde putlarının övülmesi sebebi ile' (?) müşrikler
de iştirak etmiş, daha sonraki bir zamanda Cebrail (a.s.) Hz. Peygambere (s.a.s.)
gelerek okumuş olduğu cümlenin indirilen bir vahiy değil, şeytanın attığı bir söz
olduğunu söyleyerek ayet-i kerimeler arasındaki şeytanın attığı (kattığı) bölümü
iptal etmiştir (Akseki 14).

Akseki daha sonra da konuyu hikâyenin kelimelerindeki farklılık, ravilerin-
deki tutarsızlık ve rivayetin senedindeki kopukluk açısından ele alarak sözkonu-
su bu kıssanın uydurma olduğunu delilleriyle açıklamaktadır. (Akseki 12-47).

Akseki'ye göre uydurma olduğundan hiç şüphe olmayan bu mesele naklen
de sabit değildir. Bu hikâyenin uydurma olduğuna dair en büyük delil de belâ-
gat ve fesâhatten yoksun olan bu ifadelerin bizatihi kendisidir. Ayrıca, Peygam-
berlerin büyük hatalardan masum olmaları, şeytanın vahyin içerisine herhangi
birşeyi karıştırabilmesinin imkânsız olması da hikâyenin uydurma olduğunun
delilidir (Akseki 29).

Akseki rivayetlerin uydurma olduğuna dair şu ifadelere yer vermektedir:
*“...İlmin feziyle feyizlenmiş olan düşünen kafalar şöyle dursun, Arapların diline
az çok vâkıf, sağlam bir edebî zevk sahibi olanlar bile bu uydurma cümlelerin
ne kadar ahenksiz olduklarını fark ve ayırdetmekte güçlük çekmezler... Necm
sûresini açıktan okuyarak, “Ve menâte's-sâlisete'l-uhrâ” ayet-i kerimesinin ar-
dından bu sözleri okuyacak olursak, derhal ahenk ve düzenin, insanı kaplayan
o harikulâde akıcılık ve belâgatın bozulduğunu hissederiz. Bu sözler Kur'an'dan
ise, Kur'an'ın her kelimesinde görülen belâgat, fesâhat ve i'câz'dan niçin yok-
sundur?... Zaten güvenilir olmayan bu ravilerin ittifak edememeleri de bunun
uydurma olduğuna ayrı bir delildir.”* (Akseki 17-18).

“Lat'a ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?” (Necm 19-20).
ayetlerinin ardından; *“Erkek size de dişi O'na mı? Öyleyse bu insafsızca bir pay-
laşma. Taptığınız bu putlar, sizin ve atalarınızın (ilah edindiğiniz şeylere) taktı-
ğiniz isimlerdir. Allah onların hak olduğu hususunda hiçbir delil indirmemiştir.*

Onlar (putperestler) yalnız zanna, kendi arzularına uyarlar..” (Necm 21-23). buyurulması, bu hikâyenin uydurma olduğuna en büyük delildir. Çünkü Kureyş müşriklerinin ilahları olan putları methetmek maksadıyla söylendiği iddia olunan ‘Garânîk’ ibaresinin ardından gelen bu ifadeler putları gayet açık bir şekilde küçümseyip aşağılamaktadır. Böyle bir hadise olsaydı, fesâhat ve belâgata son derece vakıf olan Arap müşrikler; ‘Bu nasıl sözdür? Birinci ayetle bizim ilahlarımızı övüyorsunuz, onların da şefaathleri umulur, onlar da şefaath edeceklere diyorsunuz, ikinci ayette de onları tamamıyla tahkir ve tezyif ediyorsunuz. Bu iki söz arasında çelişki vardır’ diye kıyameti koparmazlar mıydı? Halbuki böyle bir itiraz asla rivayet edilmiş değildir. Şu halde, böyle birşey kat’iyyen olmamıştır” (Akseki 19). diyerek bunları eserinde uzun uzun tartışmaktadır.

Sonuç olarak; konu hakkında sika (güvenilir) ravilerden hiçbir rivayet bulunmadığına (Akseki 15). ve var olan rivayetlerin de kelimelerinin farklı olduğuna (Akseki 21). dikkat çeken Akseki, “*Garânîk hikâyesinin zındıklar tarafından uydurulmuş bir yalan olduğu, hem naklen hem aklen sabittir*” (Akseki 47). demektedir.

Üçüncü makalede “*Ayetlerin Doğru İnanca ve Kur'an'ın Üslubuna Uygun Bir Surette Tefsiri*” üzerinde durulmakta, (Akseki 48-59). dördüncü makalede de “*Ayetin İkinci ve Üçüncü Şekil Yorumları*” başlığı altında ayetlerin yorumuna devam edilerek Garânîk hikâyesinin bu ayetlerle hiçbir ilgisinin olmadığı belirtilmektedir. (Akseki 60-71).

Bu makaleler bilâhare, Evkaf-ı İslamiyye Matbaasında, (1338-1341/1919-1922) bir kitap halinde basılmıştır. Sözkonusu eser, 1992 yılında M. Hayri Kırbaoğlu tarafından sadeleştirilerek aynı adla, (Kırbaoğlu 1992). Ertuğrul Özalp tarafından da “*Garanîk Efsanesi*” adı ile yayınlanmıştır. (Özalp İstanbul, ts).

3 Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi’s-selâm ve Müslümanlık

Ahmet Hamdi Akseki’nin İslam tarihiyle ilgili olarak kaleme aldığı “*Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi’s-selâm ve Müslümanlık*” adlı eserinde (Akseki 1955). kullandığı üsluptan, verdiği örneklerden ve Uhud Savaşından çıkarılacak derslerden söz ederken, “*Çocuklarım*” (Akseki 8, 56). ifadesini kullanmasından bu eserin hedef kitlesinin çocuklar, yetişme dönemindeki gençler, başka bir deyişle, orta seviyedeki okuyucu kitlesi olduğu anlaşılmaktadır. Zaten kendisi de bu eseri yazış gayesini, “*Gençlere Peygamberini ve onun fertler ve cemiyetler için bir kuvvet ve fazilet kaynağı olan yüksek hayatını, yüksek ahlâk ve seciyesini tanıtmak*” (Akseki 3). olarak ifade etmektedir.

Eserin birinci bölümünde Allah’ın varlığı, din fikri, Hz. Muhammed'den önce dünyanın genel durumu hakkında bilgiler verilmektedir. (Akseki 5-10). Bir

Siyer kitabında, Allah'ın varlığı ve dinin gerekliliği... gibi konuların ele alınmasının alışılmış bir uygulama olmadığını, bunun; zamanın sosyal, siyasal, ideolojik ve kültürel şartları gereği yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. Yine aynı bölümde, Peygamberlik konusu ele alınırken geleneksel İslam tarihi ve kısas-ı enbiya kitaplarındaki alışılmış uygulamalar dışına çıkılarak, nübüvvet ile ilgili daha çok kelimeler kitaplarında görebileceğimiz açıklama ve yorumlar için de aynı değerlendirme yapılabilir.

Eserin ikinci bölümünde ise, Hz. Peygamberin doğumundan evvel cereyan eden Fil Vak'ası'ndan ve doğumun vukû bulduğu gece meydana gelen olaylardan uzun uzadıya söz edilmekte, (Akseki 13-15). tarih kitaplarının hemen tamamında rastlayabileceğimiz bu bilgiler aktarılırken kaynak verilmemektedir.

Hz. Peygamber'in süt anneye verilmesi bölümünde (Akseki 17). Klasik siyer kitaplarında görebileceğimiz bilgiler, Şam yolculuğu (Akseki 18-19). anlatılırken de bilinen Bahira olayının nakledildiğini görüyoruz. Bu bölümde Hz. Peygamber (s.a.s.)'i bulutun gölgelemesi hadisesine de değinilmekte ve Yahudi kahinlerinin küçük Muhammed'in şekil ve şemâiline bakarak; yeni gelecek peygamberle ilgili olarak Tevrat'taki şekil ve şemâile göre *"bu ümmetin peygamberi işte bu çocuk olsa gerektir"* (Akseki 17). dediklerini kaydetmektedir.

Akseki, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğine dair bilgilere temas ederek; *"Gelecek olan bu peygamberin özellikleri onu başkalarından ayıran alâmetler daha önceki peygamberlere nazil olan kitaplarda bildirilmişti. Hatta İncil'de hala mevcut (Faraklit) kelimesi (Ahmet) ve (Muhammed) isimlerinin hemen hemen aynıdır. Hazret-i İsa, Faraklit'in kim olduğunu öyle anlatmış ki onun Hazret-i Muhammed'den başka birisi olması ihtimali yoktur"* (Akseki 23). ifadelerini kullanmakta ancak, bu konuya daha fazla açıklık getirmemekte, konuyla ilgili herhangi bir kaynak da vermemektedir.

Üçüncü kısımda kırk yaşından hicrete kadarki süre, (Akseki 25-48). dördüncü kısımda hicretten vefata kadar olan dönem (Akseki 44-82). anlatılmaktadır.

Akseki, çoğu zaman tarihi olayların anlatımı içerisine gizleyerek olay içerisinde verdiği kendi yorumunu, Uhud savaşını anlattıktan sonra *"Kissadan hisse"* müstakil başlığıyla vermektedir. Uhud savaşı sırasında vuku bulan olumsuzluklardan çıkarmamız gereken dersi onun yorumuna örnek olması bakımından vermek istiyoruz:

"Kissadan Hisse: Çocuklarım, bu savaştan alınacak önemli dersler vardır. Bedir'de düşmanın üçte biri kadar bile olmayan İslam ordusu, düşmanlara galip geldiği halde, bu muharebede mağlup oldu. Acaba niçin? Ben anlatayım da dinleyiniz: Bir ordunun düşmanlarına galip gelmesi için her şeyden evvel ifradın amirine, kumandanına tamamiyle itaat etmesi lazımdır. Halbuki Uhud

muharebesinde böyle olmadı... Peygamber Efendimiz İslam askerini öyle bir surette harp düzenine soktu ki, düşman süvarisinin hücum edebileceği tek bir yer kaldı ve onu da okçular kapattı. İşte bu tedbir sayesinde evvela düşman ordusunu perişan ettiler ve onlara galip geldiler. Lakin Efendimiz kemankeşlere (okçu) bir emir verdi:

Düşman perişan olsa da, galip gelse de peygamberimizden haber gelmedikçe buldukları yeri bırakmıyacaktı... Halbuki onların bir çoğu düşmanın mağlup ve perişan olduğunu görünce oradan çekildiler ve böylelikle büyük bir bozguna sebep oldular... İşte amirin verdiği emre aykırı gitmenin, kendi bildiği gibi yürümenin, büyüklerinin sözlerinden dışarı çıkmanın böyle pek ağır cezaları vardır... Bundan çok sakınmak lazımdır.” (Akseki 56-57).

Mekke'nin fethi konusu detaylı bir şekilde anlatıldıktan sonra sonuç kısmında Hz. Peygamber orada toplanan halka; *'Size karşı ne yapacağımı ümit edersiniz?' diye onlara sordu. Bütün Kureyş reisleri korkularından önlerine bakıyorlardı. 'Sen asil bir kardeş, alicenâb bir kardeşin evlâdısın' dediler. Hazret-i Muhammed (aleyhi's-selâm) 'Hepinizi affettim, bugün size karşı bir kınama ve ceza yoktur...' dedi ve Kureyş hakkında umumi af ilan etti... Her türlü fırsat elinde olduğu halde onları serbest bırakıyor; 'Hepinizi affettim; İsteyen İslam olsun, isteyen batıl dininde kalsın' (Akseki 69-70). buyurduğu ifade edilmekte, az sayıda da olsa idama mahkum olan kimseler konusunda eserin hitap ettiği kitle göz önüne alınması sebebi ile olsa gerek detaya girilmemektedir.*

Eserin beşinci bölümünde Peygamberimizin şekil ve şemali ile insani özellikleri ele alınmakta, (Akseki 83-94). altıncı bölümde İslamın temel esasları anlatılırken “Müslümanlık” başlığı altında yine bir siyer kitabında bulunması alışık olunmayan; “İslam ve Müslümanın Manası, İslam'ın Esasları, İbadetlerin Faydaları, Haram Olan Şeyler...” vb. konular ele alınmaktadır. (Akseki 95-113). Son bölüm olan yedinci bölümde de *“Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Mübarek Sözleri, Ana Baba Hakları, Ahlak Güzelliği, Hem Dünya Hem Ahiret İçin Çalışmak”* gibi konularla ilgili hadis-i şerifler yine kaynak belirtilmeden verilmektedir. (Akseki 114-143).

Tarihçi Kimliği

Akseki'nin tarih ile ilgili eserlerinin en belirgin özelliği, tarihi hadiselerin ağır ve ağırdalı üslup yerine sade, anlaşılır bir dil ile aktarılması ve onlardan ders çıkarma yoluna gidilmiş olmasıdır. Hz. Ömer'in Müslüman olmasının yorumlanması söylediklerimize örnek olarak gösterilebilir. Akseki, bu hidâyet öyküsü ile ilgili olarak “kıssadan hisse” başlığı ile yaptığı yorumda, Kur'an'ın kalpleri yumuşatacağını belirterek, kızkardeşinin iman gücüyle kızgın Ömer'e karşı koyduğunu

ifade etmekte, sağlam imanın büyük bir güç kaynağı olduğuna dikkat çekmektedir. (Akseki 1955: 37-38). Yine bir başka eserinde Uhud Savaşı'nda sahabenin akıllara durgunluk veren kahramanlıklarının yakın tarihimizde de görüldüğünden bahisle; *"Balkan Harbinde bazı hainlerin hıyânetleri yüzünden bozula bozula Çatalca'ya kadar gerileyen Türk ordusu nihayet gösterdiği bir azim ve gayretle, Edirne'yi düşmandan geri almıştır."* (Akseki 1976: 226). denilerek hem ele alınan konu yorumlanmakta, hem de yakın tarihimizle bağlantı kurularak mesaj pekiştirilmekte, bu üslubu eserlerinin geniş halk kitleleri tarafından da anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu husus Akseki'nin yaşadığı dönem için büyük bir öneme sahiptir. Çünkü, o günün insanların anlayacağı şekilde eserlerin kaleme alınması meselesi dönemin temel tartışma konularından biridir denilse yeridir. (Kılıçzade 1914: 88-90).

Akseki'nin eserlerinde temel hedef sadece bilgilendirmek değil, aynı zamanda dinin tebliğ edilmesidir. Eserleri 'tebliğ' için bir araçtır. Özellikle bu eserlerin kaleme alındığı dönemde dinsizlik cereyanlarının toplumda açtığı yaralar gözönüne alındığında, Akseki'nin takip ettiği metodun gerekçesi de ortaya çıkmaktadır. Böyle bir dönemde, Hz. Peygambere yapılan saldırılara karşı 'Peygamberini herşeyden çok seven bir Müslüman olarak üzerine düşen dini bir görevi ifa için' (Akseki 1338-1341: 11). kaleme sarılan Akseki, ele aldığı konuları da tabii olarak bir taraftar edası ile anlatmaktadır.

Akseki'nin eserlerinde sûre adı ve ayet numaraları dışında kaynak verilmekte, genel olarak teferruata da girilmemektedir. Şayet bir konuda teferruata giriliyorsa; bu, insanları o konuda iknaya, okuyucuya verilecek bir mesaja yönelik olarak yapılmaktadır. Anlaşılmadığı düşünülen kelimeler ise sayfa altında yapılan kısa notlarla açıklanmaktadır.²

Akseki'nin eserlerinde her ne kadar dipnotlar bulunmasa da adını andığı müelliflerden ve onların görüşlerine yer vermesinden eserini hazırlarken temel kaynakları incelediği anlaşılmaktadır. Örneğin, "Fil Vak'ası" anlatılırken, *"İbn Hişâm ve diğer tarihçilerin rivayetine göre..."* ifadesi kullanılmakta, (Akseki 1955: 13). yine "Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi's-selâm ve Müslümanlık" isimli eserin başlangıç kısmında sarfettiği; *"İlk düşüncem, bu kitabın gayet kısa ve hemen otuz, kırk sayfalık olması idi. Esasen o sûretle başlamıştım. Hatta Kur'an-ı Kerim'in İngilizceye en son mütercimlerinden olan Muhammed Marmaduke Pickthall'in İngilizce yazmış olduğu 'Siyret-i Muhammediye'yi bir aralık tercüme etmiş ve onu tabettirmeyi de kurmuştum"* (Akseki 1955: 3). İfadelerinden, Peygamberimizin hayatına dair kaleme alınan ve çok daha sonraları Şinasi Siber tarafından tercüme edilerek Diyanet yayınları arasında basılan eserden (Siber 1958). de haberdar olduğu/üzerinde çalıştığı anlaşılmaktadır.

"Hâtemül Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi" adlı eserinde de Kadı İyâz, Fahreddin Râzî, İmam Buhârî, Ebû Mansûr Maturîdî, Müfessir

Âlûsî, Beyhakî, İbn Kesîr, Neseî... ve İbn Arabî'den nakiller yapması (Akseki 1338-1341: 26-28). da eserlerini hazırlarken temel kaynaklardan istifade ettiğini göstermektedir.

Sonuç

Ahmet Hamdi Akseki'nin tarih alanında kaleme aldığı, "*Hâtemu'l Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi*" adlı eseri, yazıldığı dönemin şartları açısından olduğu kadar, günümüzde de aynı önemi haizdir. Öte yandan, İslam tarihi boyunca tartışılan önemli olaylardan birisi olan "Garânîk Hadisesi" konusunda döneminin hassas şartlarına rağmen Akseki'nin de sessiz kalmayıp cevap vermesi önemlidir.

Sözkonusu eseri onun ilmî düzeyini göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Garânîk hadisesi hakkında günümüzde kaleme alınan araştırmalarda³ ele alınan hususları ve yapılan değerlendirmeleri de gözönüne alarak, onun bu eserinde genel hatlarıyla konuyla ilgili söylenilmesi gereken hemen herşeyi söylediğini ifade edebiliriz.

İslam tarihi alanında kaleme aldığı; "*Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi's-selâm ve Müslümanlık*" adlı eserinin de gerek muhtevası, gerekse konuları ele alış metodu ve yalın üslûbu bakımından (hitap ettiği kitle de göz önüne alındığında) yeterli bir siyer kitabı olduğu söylenebilir.

Çalışmamız sonucunda, Akseki için; eserlerindeki konular arası geçişlerde bir intizam bulunmaması, dipnot kullanmaması gibi hususlar göz önüne alındığında bugünkü anlamda bilimsel kalıplara uymadığını, 'akademik' anlamda bir tarihçi olmadığını söyleyebiliriz. Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış bir alim ve fikir adamı olarak topluma din eğitimi başta olmak üzere bir çok alanda büyük hizmetlerde bulunmuş olan Akseki'nin eserlerini kaleme alırken hedeflediği okuyucu kitlesi⁴ ve içinde bulunduğu dönemin şartları gereği böyle bir 'akademik kaygı' taşımadığı da bilinen bir husustur.

Bununla birlikte, incelemeye çalıştığımız tarih ile ilgili eserlerinde tarihi hakarlara aykırı ciddi bir sapma veya hata tespit etmediğimizi de ifade etmeliyiz.

Notlar

(*) Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı/Uzman

(**) Bu yazı, 8-9 Kasım 2013 tarihlerinde Antalya'da Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Antalya Müftülüğü tarafından ortaklaşa düzenlenen "Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu"nda sunulan tebliğin makale formatında tekrar çalışılmış ve düzenlenmiş şeklidir.

1 Bu eser, Talat Koçyiğit tarafından sadeleştirilerek 1976 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında Ankara'da tekrar basılmıştır.

- 2 Örneğin, 'Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık' adlı eserinde insanlık tarihi boyunca mabedsiz dönemin olmadığına vurgu yapılırken, 'mabed' kelimesinin anlaşılabilirliği düşünülerek olsa gerek sayfa altına düşülen notla; 'Allah'a ibadet edilecek, yalvarılacak hususi bir yer' açıklaması yapılmakta (s. 5.); Fil Vak'asının anlatıldığı bölümde Yemen Valisi Ebrehe'nin insanları Kabe'den çevirmek için San'a şehrine yaptığı kilise anlatılırken sayfa altına düşülen notla Kabe, 'Hz. Muhammed'in doğduğu Mekke şehrinde bulunan ve bugün Müslümanların kiblesi olan ve Allah'a ibadet için yeryüzünde yapılan ilk bina' şeklinde açıklanmakta (s. 11.); dinimizde Ahlaki güzelliğin ve insanlara yararlı olmanın önemine vurgu yapılırken, 'Bir kardeşinin işini görmek için gece veyahut gündüz bir saat yürümek, -o işi ister görsün ister görmesin- iki ay itikaftan hayırlıdır' cümlesi içerisinde geçen 'itikaf' kelimesi için sayfa altında, 'itikaf; bir mescide girip orada kimse ile görüşmeyerek, gece gündüz ibadet etmektir...' (s. 133.) şeklinde açıklanmaktadır.
- 3 Garânîk kıssası konusunda günümüzde yapılan araştırmalara örnek olarak bkz, Hüseyin Hatemi, *Şeytan Rivayetleri*, İstanbul, 1989; İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", TDVDİA, c. 13. İstanbul 1996, ss. 361-366; Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yay, İst, 1997, ss. 497-547; İbrahim Sarmış, *Hadisler Kur'an'la Eşdeğer midir?*, Düşün Yay, İst, 2010, ss. 201-212; Muhammed Heykel, *The Life Of Muhammad*, Translated by İsmail Ragı A, al-Faruqi, North American Trust Publications, 1976, ss. 73-74; William Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca*, Pakistan 1979, ss. 158-161; Taberi, *The History of al-Tabari*, İngilizce'ye çev, William Montgomery Watt & M. V. McDonald, c. VI, State University of New York Press, 1988, ss. 107-109; P. K. Hitti, *History of The Arabs*, Macmillan Press, Hampshire & London, 1996, ss. 98-99; İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk Meselesinin İstisarcıları", A.Ü.İ.F.D. c, XXIV 1981, ss. 69-91; Sabri Hizmetli, "Garânîk Meselesi Üzerine", İslami Araştırmalar, c. III, sy. 2, Nisan 1989, ss. 40-58; M. Hayri Kırbaşoğlu, "Şeytan Rivayetleri Kitabı Hakkında", Diyanet Gazetesi, Temmuz 1989, sy. 365, ss. 10-11; Ağustos 1989, sy. 366, ss. 10-11, 26.
- 4 "Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhi's-selâm ve Müslümanlık" adlı kitabın anlatımı içerisinde eserini yazış gayesini; "Gençlere Peygamberini ve onun fertler ve cemiyetler için bir kuvvet ve fazilet kaynağı olan yüksek hayatını, yüksek ahlâk ve seciyesini tanıtmak" olarak ifade ettiğini aktarmıştı (Bkz, Akseki 1955: 3).

Kaynaklar

Ahmet Hamdi Akseki, *İslam Dini*, Ankara, 1954.

Akseki, *Askere Din Kitabı*, İstanbul, 1341.

Akseki, *Askere Din Kitabı*, Sad. Talat Koçyiğit, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, 3. Baskı 1976.

Akseki, *Hâtemu'l Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1338-1341.

Akseki, *Hutbelerim*, İstanbul, 1966.

Akseki, *Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve Müslümanlık*, Ankara, 1955.

Ali Arslan Aydın, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*, Ankara, 1979.

Ertuğrul Özalp, "Garânîk Efsanesi", Birün Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, ts.

Ferhat Koca, *Bulgaristan Mektupları*, Rağbet yay, İstanbul 2000.

Hulusi Kılıç, "Sırat-ı Müstekîm ve Sebîlü'r-Reşâd Mecmualarındaki Makalelerine Göre Ahmet Hamdi Akseki", Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu, Antalya, 4-6 Kasım 1994. (Yayınlanmamış tebliğ)

Hüseyin Hatemi, *Şeytan Rivayetleri*, İstanbul, 1989.

İbrahim Sarmış, *Hadisler Kur'an'la Eşdeğer midir?*, Düşün Yay, İst, 2010.

- İlhan Yıldız, *Ahmet Hamdi Akseki ve Din Eğitimiindeki Yeri*, Uludağ Üniv, İlahiyat Fak. Bursa, 1996. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- İrfan Yücel, "Ölümünün 33. Yıldönümünde Kendi Kaleminden Ahmet Hamdi Akseki", *Diyanet Gazetesi*, sy. 299, Ankara 1984.
- İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk Meselesinin İstismarcıları", A.Ü.İ.F.D. c. XXIV 1981.
- İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", TDVDİA, c. 13. İstanbul 1996.
- Kılıçzade Hakkı, *İtikadât-ı Batla'ya İlan-ı Harb*, İstanbul, 1914.
- M. Hayri Kırbasoğlu, "Şeytan Rivayetleri Kitabı Hakkında", *Diyanet Gazetesi*, Temmuz 1989, sy. 365; Ağustos 1989, sy. 366.
- M. Hayri Kırbasoğlu, "Hâtemu'l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi", *Journal of Islamic Research*, (İslami Araştırmalar) c. VI, sy. 2, 1992, s. 125-141; c. VI, sy. 3, 1992.
- Muhammed Heykel, *The Life of Muhammad*, Translated by İsmail Ragi A, al-Faruqi, North American Trust Publications, 1976. Necm, 53/19-23, 62.
- Nesimi Yazıcı, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Bulgaristan Muhabirliği", *Diyanet İlmi Dergi*, Ocak-Şubat-Mart 1995.
- Ömer Özyılmaz, "Din Dersleri Öğretmeni Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, Antalya, 4-6 Kasım 1994. (Yayınlanmamış tebliğ)
- P. K. Hitti, *History of the Arabs*, Macmillan Press, Hampshire & London, 1996.
- Recai Doğan, "Ahmet Hamdi Akseki ve Din Eğitime Hizmetleri", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, Antalya, 4-6 Kasım 1994. (Yayınlanmamış tebliğ)
- Sabri Hizmetli, "Garânîk Meselesi Üzerine", *İslami Araştırmalar*, c. III, sy. 2, Nisan 1989.
- Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yay, İst, 1997.
- Sebilü'r-Reşâd*, c. I-VIII, Adet 22-204 (İstanbul 18 Şaban 1330/19 Temmuz 1328/1 Ağustos 1912)
- Sebilü'r-Reşâd*, c. I-VIII, Adet 24-206 (İstanbul 2 Ramazan 1330/2 Ağustos 1328/15 Ağustos 1912)
- Sebilü'r-Reşâd*, c. II-IX, Adet 27-209 (İstanbul 23 Ramazan 1330/23 Ağustos 1328/5 Eylül 1912)
- Sebilü'r-Reşâd*, c. II-IX, Adet 30.212 (İstanbul 15 Şevval 1330/13 Eylül 1328/26 Eylül 1912).
- Sebilü'r-Reşâd*, c. II-IX, Adet 32-214 (İstanbul 29 Şevval 1330/27 Eylül 1328/10 Ekim 1912).
- Süleyman Hayri Bolay, TDVİA "Akseki" maddesi, c. 2, İstanbul 1989.
- Şinasi Siber, *Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed*, Ayyıldız Mat. İst, 1958.
- Taberi, *The History of al-Tabari*, İngilizce'ye çev, William Montgomery Watt & M. V. McDonald, c. VI, State University of New York Press, 1988.
- Veli Ertan, *Ahmet Hamdi Akseki*, İstanbul 1988.
- William Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca*, Pakistan 1979.